

ANAYASA VE GELECEK

Prof. Dr. Turgut TARHANLI^(*)

Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Andlaşma (kısaca “Anayasa”) konusunda, iki gün boyunca, konunun farklı cephelerine yönelik sunuş ve tartışmalar oldu. Ben, Andlaşma ve Anayasa kavramından hareketle, bu konunun, Türkiye halkı bakımından nasıl bir gelecek vaat ettiği konusunda, hukuki bir çerçeve çizmek istiyorum. Bu çabayı gerçekleştirirken, özellikle insan hakları ve demokrasi konuları bağlamında kalmayı tercih ediyorum.

Avrupa Anayasası hakkında, biçimsel olarak, bir ‘anayasa’ mı, yoksa bir ‘andlaşma’ mı olduğu yönünde bir tartışma sorusu ortaya atılması mümkün. Bu metnin bir anayasa niteliğine sahip olmasının, elbette üstün tutulması gerekir. Andlaşma niteliği ya da andlaşmanın bu bağlamdaki işlevi bir taşıyıcılıktır. Kısaca, andlaşma bir zarf olarak adlandırılabilirse, anayasa da mazruftur. Avrupa Birliği gibi, ulusalüstü bir yapının dışında da, bir uluslararası andlaşmanın taşıyıcılığı sayesinde kabul edilmiş anayasa örnekleri vardır.

Bu Anayasa’nın taşıyıcılığında, Avrupa Birliği için yeni bir siyasi örgütlenme ve idari işleyiş biçiminin öngörülmesi, elbette siyasi bir iradenin sonucudur. Ancak, Avrupa’nın bu yeni geleceğinin kabulü de, Avrupa halklarınca ayrıca ortaya konulması gereken bir iradeye bağlıdır. Zira, Avrupa Birliği gibi bir oluşum, buna üye devletlerde yaşayan halklar bakımından, bir anlamda, kendi geleceklerinin belirlenmesi bakımından da anlam taşıyan bir değişimi ifade eder. Anayasa, öngördüğü yeni yapılanma ve işleyiş sayesinde, bu gelecek tayinin de yeniden tanımlanması gibi bir sonuç doğuruyor. Bu nedenle, bu yeni tanımların benimsenmesi ve kabulünde bir halk iradesinin varlığı, bugünün siyasi yapılarında hukuk ve insan bağına kurmaya yönelik ilkeler ışığında önem taşıyor.

Bu bağlamda, konunun, Türkiye cephesi bakımından değerlendirildiğinde de, aynı ‘andlaşma’ ve ‘anayasa’ kavramları tekrar önem kazanacaktır. Andlaşma kavramının, sadece bir devletin dış ilişkilerinin yürütülmesinin bir aracı olarak mütalaa edilmesi ve sadece bu sınırlar içinde hukuki ya da siyasi bir etkiye sahip kabul edilmesi, en azından bazı andlaşmalar bakımından, artık çok isabetli bir değerlendirme değildir.

Türkiye’nin yakın siyasi tarihinde, andlaşma kavramının iç hukuk düzenindeki sonuçları bakımından, nasıl algılanıp yorumlandığına ilişkin belirgin örnekler bulmak mümkün. Bunların başında, sanırım, Birleşmiş Milletler’in kurucu andlaşması (*Charter*) gelir. 1945 yılı Ağustos ayında, bu andlaşmanın onaylanması konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapılan müzakerelerde, konu tamamen bir demokrasi tartışmasına dönüşmüştü. Dönemin Tek Parti Rejimi’ne karşı oluşan muhalefetin Meclis’teki temsilcileri arasında Adnan Menderes, konuşmasında, bu andlaşmanın, sadece bir uluslararası barış ve güvenliğin tesisi amacıyla sınırlı olarak mütalaa edilmesinin mümkün olmadığını, fakat en olgun haliyle temsili bir yönetimin oluşumu için de gerekli bir zeminin hazırlanmasını teşvik edici nitelikte olduğuna dikkat çekmiş ve bir uluslararası barış düzeninin varlığı için de ancak böyle bir ön gereklilik bulunduğunu savunmuştu. Bunun, o dönemin siyasi koşulları ışığında, çetin bir tartışmaya neden olduğu, sanırım tahmin edilebilir.¹

Her ne kadar, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği, birinin uluslararası ve diğerinin ulusalüstü bir karaktere sahip olduğu, birbirinden çok farklı hukuki yapılar olsa da, insan hakları ve demokrasi konularında güçlendirici birer hukuki dayanak sağlama işlevine de sahip olabilirler.

Bugün, uluslararası andlaşmaların, bir ülkedeki insan hakları ve demokrasi çabalarının güçlendirilmesinde önemli birer taşıyıcı olması gibi bir niteliğe de sahip olduğunu biliyoruz.

^(*) İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı; Uluslararası Hukuk Öğretim Üyesi ttarhanli@bilgi.edu.tr

¹ Bkz. T. TARHANLI, “Çok Partili Siyasi Hayata Geçerken Birleşmiş Milletler Andlaşması’nın Anlamı”, *Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal TEKİNALP’e Armağan*, Cilt III, Beta: İstanbul, 2003, s. 894 – 916.

Sadece uluslararası andlaşmalarla sınırlı olduğu söylenemese bile, Türkiye Anayasası'nın, insan haklarına ilişkin bazı hükümlerinin (örneğin Madde 15, 16 ve 42) de, açıkça uluslararası hukukun üstünlüğünü tanıdığını biliyoruz. Anayasa'nın 90. maddesinin son paragrafına, 2004 yılında eklenen cümle sayesinde, aynı konuya ilişkin temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmalar ve kanunlar arasında bir bağdaşmazlık bulunması halinde, andlaşmaların esas alınacağına ilişkin hüküm de, aslında bu anlayışı pekiştiren bir hukuki etki doğurmuştur.

İnsan hakları ve demokrasi alanında, uluslararası hukukun iç hukuk düzenleri üzerindeki bu etkisi, son tahlilde, devletin iç düzeni bakımından bir sonuç doğuracaktır. Bunu, o ülkede yaşayan halkın, kendi geleceğini belirleme çabası bağlamında değerlendirmek elbette mümkündür.

Ancak bu konuda, hukuken mevcut bir ayrıma da işaret etmek gerekir. Bu, kendi geleceğini belirleme hakkının, bugünün uluslararası hukukundaki iki cephesini dikkate almayı gerektiren bir ayrımdır. Ve bu hakkın dış cephesini, bir siyasi yapının kurulması hedefine yönelik olarak tanımlamayı esas alır. Bu çerçevede içinde, sadece sömürge yönetimi altındaki halkların veya yabancı tahakkümü altındaki halkların böyle bir hakkın öznesini oluşturabileceği kabul edilir. Ama rızai olarak geliştirilen bazı başka durumlarda da, bu yönde uygulamalar olduğu söylenebilir.

Kendi geleceğini belirleme hakkının, dışsal tanımıyla ilgili bu dar uygulama alanının dışında, sanırım asıl dikkate alınması gereken cephesi, bu hakkın içsel tanımıyla ilgilidir. Buna göre, halkın, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan kendi geleceğini belirleme hakkı, aynı zamanda süreklilik niteliğine de sahip bir biçimde tanımlanır. Burada söz konusu olan, ucu açık bir arayış ve çabalar zinciridir. Ve bu tabloyu resmetmenin demokrasi anlamına geldiği, bunun başlıca araçlarının insan hakları olduğu, sanırım gayet açıktır.

Tabii, her ne kadar hukuken savunulması mümkünse de, Türkiye'de, örneğin 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihteki metnin kalıpları içerisinde böyle bir yorumu savunmak pek gerçekçi olmazdı. Fakat, bugün Avrupa'daki anayasa gelişmeleri ışığında, Türkiye'nin de, özellikle Avrupa Birliği'ne tam üyelik çabaları ışığında, kendi geleceğini belirleme hakkının tanımı konusuyla bir kez daha yüzleşmesi gerekecektir. Bu, zaten Avrupa Birliği'ne tam üyelik gibi bir sonucun doğal bir sonucu olarak görülebilir. Ancak, henüz böyle bir hedefe ne zaman varılacağına belli olmadığı bir dönemde dahi, Avrupa'daki Anayasa gelişmelerinin yeni hukuki tanım sorunlarıyla karşı karşıya kalmayı sonuçlayacağı kanısındayım.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecindeki çabaları ve bunun, halkın kendi geleceğini belirleme hakkı bağlamındaki anlamı, artık bu hakkın sadece içsel nitelikteki tanımının sınırları içinde değil, dışsal cephesi bakımından da değerlendirilmesi gereken bir paradigma değişikliği olarak düşünülebilir.

Bu düşünce, elbette sadece Türkiye tarafıyla tanımlanamaz. Önümüzdeki dönemde, kendi geleceğini belirleme hakkının kapsamı ve hedefi, hem Avrupa Birliği üyesi ülkeler hem de bu oluşuma katılma hedefi bağlamında Türkiye için, bu hakkın içsel ve dışsal yanlarını dikkate alacak ekseninde bir paradigma değişikliği ışığında gündeme gelecektir. Bu paradigma değişikliğinin, Derrida'nın deyişiyle, ne ölçüde bir "ümit, vaat yapısı barındıran bir demokrasi"² belleğine sahip olacağı, bu hakkın kullanılmasına ilişkin sınırları da belirleyecektir.

² J. Derrida, "Öteki Uzantı / L'autre Cap", *Avrupa Nerede Bitiyor? / Where Does Europe End?*, Helsinki Yurttaşlar Derneği yayını: İstanbul, 1993, s. 44.